

KRÚDY MEG A NAGYVILÁG

Itt, a Nagyvilágban aligha lehet idevalóbb téma Krúdy Gyula születésének századik évfordulóján.

Mindenekelőtt összegező adatok és tapasztalatok kellenének. Ami az adatokat illeti — hol jelentek meg művei idegen nyelven, hogyan őrzik Krúdy nevét a lexikonok halhatatlanító adattárjai —, az évforduló valószínűleg indítást ad majd az adatok összegyűjtésére. Nem lesz nagy munka.

Most csak néhány, a kezem ügyében levő lexikont, kézikönyvet tudok megnézni. A Grand Larousse őrzi Krúdy nevét, a képzelet romantikájának írójaként; az Encyclopaedia Britannica, a Bolsaja Szovjetszkaja Enciklopedgyija, a Meyers Neues Lexikon és a nagy Brockhaus nem ismeri. A Kratkaja Lityeraturnojaja Enciklopedgyija (III. k. 843. lap) Krúdy „múlt felé forduló művészetéről” beszél, és nem egészen reális szerepet tulajdonít műveiben 1848 és 1919 eszményeinek. A Kindlers Literaturlexikon (VII. k. 523. lap) tartalmaz mini-esszét ad Krúdyról és a Szindbád-regényről; a Raymond Queneau főszerkesztésében készült, igen elterjedt, Pléiade-kiadású Histoire des Littératures (II. k. 1336. lap) népszerű történeti regények írójaként említi Krúdyt, Gulácsy Irén és Surányi Miklós között.

Valószínűnek tartom, hogy egy jóval több adatot feltáró összeállítás sem változtat az összkép jellegén.

Műveinek idegen nyelvű kiadásairól még könnyebb beszámolni. Alkalmi külföldi antológiákban és lapokban előforduló elbeszélés-fordítások mellett önálló kötetként tudtommal csak *A podolini kísértet* jelent meg szlovákul (1941), *A francia kastély* olaszul (1942) — és eddig a legjelentősebb kísérlet Krúdy világirodalmi honosítására: *A vörös postakocsi* 1966-ban és a Szindbád-történetek 1967-ben németül a Paul Zsolnay Verlagnál, Sebestyén György és Franz Meyer kitűnően sikerült fordításában. A Zsolnay különben nem siette el Krúdy német kiadását. Először — negyven évvel korábban — Hatvany Lajos tett kísérletet ausztriai emigrációja idején 1927-ben, mikor egyszer Krúdy meglátogatta, hogy kiadassa a Zsolnayval valamelyik kötetét.

Ha a szomszédos Bécs már a nagyvilág, személyes élményeket mondhatok el a két Krúdy-mű fogadtatásáról. A Collegium Hungaricumban, meghívott íróknak, újságíróknak, a bécsi kulturális protokollnak igyekeztünk bemutatni a két regény német nyelvű megjelenése után Krúdy írásművészetét; a Burgszínház három népszerű színésze pedig részleteket adott elő Krúdy két művéből.

Lehet, hogy ennek a Krúdy-estnek a közvetlen visszhangját befolyásolták a követségünk által rendezett fogadás más természetű élvezetei? De másnap is kiderült

az újságokból, hogy hatott a Krúdy-próza kábitószerre (az egyik kritikus nevezte így); Krónprinc Irma története gyönyörűnek és Rezeda Kázmér filozófiája nagyon ott-honosnak látszott itt, nem messze a kapucinusok közös múltat idéző templomától, a templom alatti kripta-termek Habsburgokkal bélelt márványkoporsóitól. Könnyen reagált a vájt füllű hallgatóság egy önnön hanyatlását érett rezignációval átélő, a valóságos és a festett vérzés keltette érzéseket alig megkülönböztető világ képeire, a szeccsiós érzékenység költészetének dallamaira. A két Krúdy-műről az egész német nyelvterületen megjelent kritikákból sem hiányoztak a felsőfokú megállapítások („halhatatlan költészet”, „mély és titokzatos”, a bulvárlapban pedig: „bele kell szeretni ebbe a könyvbe”).

Úgy látszott, hogy ez a visszhang legalább azt igazolta, amit Hevesi András még 1936-ban, jóval az Osztrák—Magyar Monarchiának a művelődéstörténeti irodalomban kialakuló népszerűsége előtt állapított meg: „Nincs senki, aki az Osztrák—Magyar Monarchia lényegét jobban megragadta volna, mint Krúdy a bécsi marhahús vagy Schrott Katalin pesti látogatásának leírásán keresztül.” (Ezzel alighanem előbbre is jutott Krúdy megértésében, mint az újabb Krúdy-irodalomból azok, akik egyoldalúan az író időkezelésének módjával, neurotikus lelkű hőseinek modernségével igyekeznek erősíteni Krúdy irodalomtörténeti presztízsét.)

De mindezt mégiscsak azért mondtam el, hogy végül is arról szólnak, az alkalom szerint talán időszerűtlenül és illetlenül: miért nem sikerült Krúdynak sem (mint irodalmunk jó néhány más jelentős művének, alkotójának), ezen az egyetlen nyelvterületen sem, még kevésbé a világirodalomnak nevezett virtuális világban, igazi helyet és rangot szereznie. Ezúttal pedig arra sem került sor, ami igen gyakran geszlik, ha külföldön kell meggyőznünk kiadókat, olvasókat irodalmunk értékeiről, és amit Somlyó György versben írt meg („úgy néznek ránk, mint részeg koldusokra — kik azt erősetetik, hogy ott lapul — condránk zsebében a Nagy Mogul”). Nem a szinte mindig áldatlan körülményekre (nyelvünk elszigeteltsége stb.) gondolok most, nem is irodalmunk külföldi propagandájára, hanem a műveknek, ebben az esetben Krúdy művészetének jellegzetes, alkati vonásaira, amelyek nehezítik a művek útját túl a magyar kultúrán. Irodalmunk önszemléletéből egyébként szinte teljesen hiányzik az ilyen irányú kritikai gondolkodás. (Illyésnek egy nagyszerű esszéjére emlékszem.)

Nem kellett ugyanis különösen érzékeny fül ahhoz, hogy észrevegyem és észrevegyük: a Krúdy-műveket hallgató és recenzeáló külföldiekre inkább hat valamiféle egzotikusnak érzett bűvölet, mint a műveiben feltáruló életanyag színessége, igazsága, elemi epikai ereje.

Itthon Krúdynak nemzedékek óta nem fogyó, megigézett tábora van, főképp a műveltebb olvasók körében. Eleven a *Boldogult úrfikoromban*, a *Napraforgó*, az *N. N. bűvölete*: a sóstói tölgyek líráját nem halványíthatják ebben a körben a Bois de Boulogne platánjai. Miért és hogyan hat ilyen tartósan művésze? Akkor is érdemes beszélni erről, ha most külföldi érvényesülésének lehetőségein töprengünk.

Az utóbbi húsz esztendő filológiai szorgalma hozzáférhetővé tette a fiatal Krúdy temérdek elbeszélését. Azokra a munkáira gondolok, amelyeket azóta írt, hogy a millennium évében egy ingerlő műlovarnó nyomában (tehette [írhatta] ezt Krúdy másképp?...) Pestre jött írónak — egészen az 1911-ben megjelent *Szindbád ifjúságáig*. A századvég naturalizmusa éppúgy megtalálható korai epikájában, mint Mikszáth anekdotizmusa. Az igazi Krúdy azonban, a bűvölő, az olvasóiban Watteau-színeket, Lully-dallamokat, hoffmannosan groteszk hatásokat, turgenyevés lélektant idéző,

de egyetlen tudálékos képzettársítást sem igazoló Krúdy a *Szindbád ifjúságával* kezdődik és a szerepjátszó emlékeztet kizárólagos írói létformává avató *Vörös postakocsi*val.

Mire emlékszik Krúdy, mivel bővöl? Akkor a magyar irodalomban már két nemzedék óta haldoklott, sírva vigadt és korrumpálódott a dzsentri. Krúdy is a dzsentrit hozza, de nem azt, akiről nagyon őszinte mondatot lehet olvasni *A vörös postakocsi* folytatásában: „aki miatt szégyenlette őseit a magyar ember.” Szó sincs itt egy társadalmi réteg élősdiségét kipécéző írói indulatról vagy nyájas anekdotázásról. Alighanem azért nincs, mert valójában nem is dzsentriket, még kevésbé egy valaha volt világot idéz Krúdy emlékezete. Az alakok szerepjátszó gesztusaiból legfeljebb a polgáriasuló dzsentri mezei nosztalgiái hitelesek. Reznált filozófiájú, mélabús kísértetek Krúdy úriemberei, egy sosem volt világból. Legrealisabb vonásuk az életélvezés irigyelni való képessége. Hajósoknak, utazóknak mondják magukat, de nem a felfedezőik fajtájából valók. Nem az foglalkoztatja őket, amit látnak — csak az, amire emlékeznek, pontosabban: amit képzeletük emlékként támaszt tudatukban. Az irracionális és a stilizált, mint a jellemzés jelzője, elkerülhetetlen Krúdy epikájánál, a történeti konkrétság súlyaitól szabadult képzelet világában. A moral insanity színvonalára süllyedt dzsentriről egy-két mű betétrészeiben okos kritikát mond, de ábrázoló művésze a nosztalgia fényeivel borítja be ezt az abszurd életformát.

Alakjai többnyire nőkre gondolnak, vagy inkább nőkre emlékeznek: kézzelfogható Evelinre, Krónprinc Irmára, a csalárd Pálházi Georginára. Szindbádot például százhet nő szerette viszont. Krúdynam azonban a férfi—nő kapcsolatokban mindig vannak neurotikus mozzanatok; szemérmes erotikájukban, amely nem éppen fantázia nélküli, sok a kielégületlenségre ítélt ábránd, csak a XX. századi irodalomban bevallott indulat, a nyomasztó bonyolultság. A nők odaadása sohasem elég, igazi kielégülésüket nem is a testi-lelki kapcsolat adja, hanem a képzelet romantikája. És ki írt a nőkről kegyetlenebbet, dezilluzionálóbbat, mint amit az illúziók romantikusa mondhat Roncsy kapitánnyal: „A nők, akikért éltünk... amint a múltban eltávolodtak, egyformák lesznek.”

A nők közben sem történik semmi, amiből tudni, lehetne, milyen világot lát az író az álmok, kételyek, lírai lobogások szivárványa alatt. Azt például, hogy az unatkozó úriemberek egy vergődő ország, koplaló milliók felett révednek álmaikba. Nagyon kívülről szóló, tévedésnél is rosszabb féligazság ez a megállapítás; ki kell egészíteni. „Ó, Nyírség, ó, Magyarország!” — kezdődik Krúdynam egy lírai képsora, amelyben a tél a haza állapotának a metaforája —, „olyan ez, mint ama történelmi korszak, amikor a nemzet még álomba merült, hogy erőt gyűjtsön további viszontagságokhoz”. Álmok és viszontagságok: kulcsszavai lehetnek e nagyon passzív, de nem felelőtlen művészetnek.

Nem lehet egyetérteni Komlós Aladár szigorúságával, aki szerint Krúdy „gasztronómiai lírája” mögött társadalmi közömbösség van, ahogy Hatvany Lajost sem igazolhatja vissza az író, mert nem éppen „biedermeierbe burkolt bombák” az írásai. Ma már, újból és újból olvasva ezeket a mágikus erejű könyveket, aligha érthető az is, miért lehetett Krúdymról azt gondolni, hogy a magyar „történelmi osztály” végleges búcsúját írta (Szauder József), és hogy Krúdy maga látta anakronizmusnak az általa ábrázolt világot. Úgy látszik, hogy Krúdy művészetének társadalmi tartalmáról csak Ady régi megállapítása maradt érvényes (a *Szindbád ifjúságának* rövid recenziójában). Ő beszélt a Krúdy-regény „nagy társadalomtalanságáról”, amely a társadalmon kívül bitangolóknak „látja meg és kedveli a társadalom leghebbebb reprezentálóit”. Cáfolja ezt például a forradalmak alatti lelkes, elkötelezett publicisztikája? De mi került ennek a publicisztikának az áramköreiből a regényekbe, novel-

lákba? Talán az *N. N.* (1922-ben) szól igazán szabad szívvel, illúziótlanul a maga társadalmi rétegéről, és jóval több műből árad — számomra leginkább a *Boldogult úrfikoromban* című regényből — a részletek olyan vonzó erejű és lenyűgöző hatása, amely végképp elragadtatássá oldja a társadalmi hiányérzetet és az esztéta aggályoskodást.

A korabeli teljes magyar valóság megörökítésének ambíciója olykor fellobbant Krúdyban, de ilyen műve nem született. Talán ezért tér vissza gyakran az a gondolata, hogy az igazi könyvét még nem írta meg: „Az emberek hiányoznak könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek” (az *Aranykéz utcai szép napok* előhangjában). Máskor pedig, 1914-ben, sikereinek csúcsán így nyilatkozik Bálint Lajosnak: „Mesemondó vagyok, de nincs igazi mesém.”

A külföldi olvasótól természetesen nem lehet várni a Krúdy-mágiára való nyitottságot; azt sem, hogy füle legyen irodalmunk magunkat sajnáltató, balsorsunkban narkotizáló hangjaira, a sebzett nemzeti önérzet sugallta lírára és mitológiára. Reagálása racionálisabb, és olvasmány-élményét érzelmi kötődés nélkül hasonlítja hanyatló osztályokat megíró vagy az idő-élménnyel birkózó más írók műveihez. A magyar irodalom iránt nagyon rokonszenvesen elfogult Sauvageot, aki különben először nevezte Krúdyt már igen régen magyar Proustnak, talán az egyetlen, a szabályt csak erősítő kivétel.

A társadalmi és esztétikai különösség Krúdy-világában lehetetlen nem látni az író páratlan tehetségét, eszközeinek könnyed modernségét, de azt is észre kell venni, amiben szerencsésebb külföldi kortársai többre jutottak.

Éppen csak jelzem, hogy a műgond esetlegességére gondolok, a nagyobb ívű szándékok gyors és gyakori fellazulására, a viszonylagos teljességű társadalomkép helyén extravagáns részletek szép tenyészetére, továbbá arra, amiért epikában sohasem kárpótolhat sem az író izgató egyedisége, sem a művekben felhalmozott életanyag eredetisége. Az ábrázolt valóság tendenciáinak bizonytalansága ez a képzelet érzelmes kalandjaiban. A *Tündéralom* Petőfi-jének hattyúja száll itt, a szép emlékezet, ahogy a már idézett Ady-recenzió annak idején írta a *Szindbád ifjúságáról*. Hadd tegyem hozzá: több mint kétszáz kötetten át, és még azt is, hogy ennek a szép emlékezetnek a szövege és zenéje végül is alighanem jórészt titkosírás mindazoknak, akiket nem érintettek, nem érinthettek azok a történelmi, kulturális illúziók és tapasztalatok, amelyekből Krúdy művészete sarjadt.

PÓK LAJOS